

ТОПОНІМИ – ЖИВА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ (за експедиційними матеріалами з Великоберезнянського району Закарпатської області)

Євгенія Гайова

УДК

Топоніми і давня геральдика — це своєрідна енциклопедія народознавства, де зафіксовано історію того чи іншого населеного пункту, що вможливує введення до наукового обігу важливої етнографічно-історичної інформації.

Ключові слова: село; назви урочищ, річок, гір, полонин, потоків, криниць, вулиць; поширені прізвища в селі, прізвиська людей.

Toponyms and ancient heraldry are considered to be a peculiar encyclopaedia of ethnology, human memory of the people, where the history of every village settling is fixed. It gives an opportunity to introduce the considerable scientific and historical information into the scientific circulation.

Keywords: village, names of the corners, natural boundaries, rivers, mountains, mountain valleys, streams, studenychky (wells), streets, the surnames, which are widespread in the village, nicknames of people.

У статті проаналізовано матеріал, який упродовж 2000–2008 років було зібрано від сільських старожилів і краєзнавців під час експедицій^{*}. Він ознайомлює з назвами лісів, кутків (*гуштаків*), потоків, озер, криниць (*студеничок*), гір, скель, пагорбів, полонин, перевалів, зворів, урочищ — своєрідною енциклопедією народознавства, де зафіксовано історію заселення кожного села, що збереглася в людській пам'яті. Це дає можливість увести до наукового обігу значну етнографічно-історичну інформацію.

Топонімія сіл Великоберезнянського району — Стричава, Княгиня, Загорб, Завосино, Забрідь, Стужиця, Домашино, Ужок, Волосянка, Тихий, Гусний, Люта, Сухий, Смерекове, Буківцеве, Черногорова, Мирча, Сіль, Великий Березний — це понад триста найменувань різних місць і природних об'єктів.

Доповнює і розкриває історію сіл і давня геральдика. Герби сільських громад найчасті-

ше знаходимо на відтисках стародавніх сільських печаток. Вони, як і топоніми, пов'язані з історією, основними заняттями населення — землеробством, скотарством, домашніми промислами (полюванням), ремеслами, а також із природними умовами та ландшафтом. Це підтверджують печатки із с. Люта (1799) і сіл Забрідь, Завосино, Стужиця, Тихий, Ужок, Мирча, Сіль, Волосянка, Загорб (кінця ХІХ — початку ХХ ст.). Мало-врожайна лемківська земля й сильні морози давали можливість вирощувати лише овес, ячмінь, яре жито (*ярець*), адже у високогірних селах жито і пшениця часто вимерзали, що й було відображено у відтисках печаток із сіл Волосянка й Мирча.

Варто наголосити на регіонально-етнічній особливості вирубно-вогневого землеробства, характерного для Великоберезнянщини, яке тут масово було поширене до 50-х років ХХ ст. і побутує й тепер. Підготовку землі під посів починали з повалення деревини, вирубування кущів, які росли на цій ділянці. Кожен господар, вибравши ділянку, визначав для себе час рубки — час *пасічити*. Зрубану ділянку називали *зруб*, *пасіка*, *чертіж* (топоніми за-

^{*} Експедиційні звіти авторки зберігаються в архіві Національного музею народної архітектури та побуту України (2000–2009 рр.).

фіксовано в назвах кутків, пагорбів) у селах Черноголова, Стричава, Гусний, Волосянка та в інших селах.

Поселившись у високогірній частині Закарпаття, лемки викорчувували та випалювали лісові простори, аби мати землю для засівання зерном. Наступного року її обробляли мотиками, викорчувували трухляві пні, які залишилися після спалювання, чеканами вибирали каміння. Чекан був двосторонній (гострим кінцем підважували камінь, а іншим кінцем вибирали із землі каміння), що відтворено на відтиску печатки із с. Ужок.

Давні традиційні архаїчні форми підготовки землі під посів, обробітку землі, прадавня сільськогосподарська техніка і робочі знаряддя також зафіксовані в назвах кутків, вулиць, полонин, лісових полян, зворів, розміщених у селах і навколо них. Наприклад: *Посіч, Поруб, Лазовиця, Лаз* (вільна від лісу галявина), *Хаща, Діброва, Мочар, Дубник, Гниляк, Горб, Чертіж* (розчищена від лісу, спалена, придатна до сівби площа землі), *Згар, Погар, Зруб, Пасіка*.

До 30–50-х років ХХ ст. достигле колосся жали переважно серпом, що й вирізьблено на печатці із с. Волосянка. Косою спочатку косили ячмінь і невисокий овес. Косили лише чоловіки, на покоси, на землю (на валок), залишали їх на 2–3 дні просохнути, а потім перевеслом зв'язували у снопи. Такі коси й зафіксовано на печатках із сіл Люта, Ужок.

Пристаюючи до жнив, ставали перед нивою навколішки. Помолвшись, брали жмут збіжжя, скручували перевесло й опоясувалися ним. При цьому промовляли: «Дав лем, Боже, жнив дочекати, дай нам сили й здоров'я урожай зібрати». Хрестилися і промовляли: «Господи Боже, помагай усім людям і нам», а потім починали жати.

Поряд із землеробством, одним з давніх традиційних занять жителів досліджених сіл було тваринництво. Його розвитку сприяли природні пасовища. Розвиток тваринницької галузі зумовлювався також відповідними життєвими потребами. Лемки максимально

використовували тваринницьку продукцію. Селяни розводили волів, овець, свиней, менше — кіз. Майже в кожному дворі середнього достатку було по 5–8 корів, воли, коні, вівці. У бідних були одна корова, теля, свиня, декілька курей. Кіньми й волами виконували всі сільськогосподарські роботи, возили ліс, дошки, руду, камінь.

Здавна в досліджуваних селах усю худобу випасали в навколишніх лісах. Це підтверджують видані в різні століття урбарії, у яких зафіксовано укази державних органів про обмеження, дозвіл чи заборону лісового випасання, що й зафіксовано на печатках із сіл Стужиця, Завосино, Тихий. Достатні площі різних випасів та способи їх використання створювали сприятливі умови для розвитку скотарського господарства. Традиційне скотарство задовольняло власні потреби в молочних продуктах, м'ясі, вовні, шкірі, тягловій силі, гною.

У Великоберезнянському районі мисливство мало давні традиції, адже села оточені лісами, у яких постійно водяться звірі: олені, кабани, косулі, куниці, зайці, білки, борсуки, сарни, рисі, вовки, ведмеді, лисиці (*лишки*), що й спостерігаємо на печатках із сіл Загорб, Сіль, Кострино (зображено ведмедя).

Потрібно віддати належне й спостережливості наших предків і влучності у виборі назв для навколишньої місцевості. Наприклад, гора Діл названа так тому, що вона розділяє два села — Смерекове й Вільшанку Перечинського району. Саме за розміщенням хмар чи туману над нею смериківчани безпомилково прогнозують погоду. Навколо сіл є багато урочищ, назви яких пов'язані з певними особливостями їх розміщення, природними прикметами.

Серед мікротопонімів досліджених сіл є чимало місцевих назв природних об'єктів — *грун, горб, вершок, скала, млаки, поле* тощо. Чимало з них пов'язані з іменами власників чи названі у зв'язку з певними подіями: Базильові Млаки, Брусові Долини, Бучакові Жолібки, Васильців Жоліб, Логойдува Яма, Луканчикові Долини, Когутів, Костьовой, Кузьмишиной, Дяків Горбок, Халаханів

Жолобок, Федичівської — це приклади із с. Верховина Бистра.

Про велике значення топоніміки для вивчення історії Г. Стрипський наголошував у книзі «Где документы старшей истории Подкарпатской Руси», видрукованої 1924 року. У першому розділі цієї праці знаходимо таке: «Якщо хочете писати історію Карпатської Руси, треба спершу позбирати найстаріші документи нашої минувшини — місцеві топоніми. Без них будете мати не історію, а пустословіє». За Г. Стрипським, зазвичай спершу отримували свої назви гори й ріки, а згодом — село, яке тут виникало, тому часто назва ріки чи гори спричинялася до назви села. На сторінках вищезазначеної книги він часто згадує і Великоберезнянські топоніми. Зокрема, наймення *Городище* в Лютій і Великому Березному. Ця назва трапляється в документах, починаючи з XIII ст., і, за визначенням Г. Стрипського, означала добре обгороджене місце із засіками та іншими укріпленнями для захисту від чужинців і диких звірів.

У книзі згадано й топонім *Дворище*, на який натрапляємо в досліджуваних селах. Учений уважав, що тутешні гори й полоники були залюднені задовго до того, як про це згадують грамоти, коли ще не було культури землеробства, а «були тільки пастуші громади і добре розвинуте скотарство». Це «єдині документи», що можуть розповісти про ті часи — місцеві топоніми, які автор книги називає «межевіє названія».

Це лише початок роботи зі збирання топонімів у названих селах. Деякі села варто дослідити досконаліше. У статті зафіксовано місцеві вирази, назви, вимова.

Село Домашино

Кутки: Нижній Конець, Центр, Штаціон, Пудшахово, Берег, Третій Кілометр, Нижній Горб, Вишній Горб, Помпур, Млин.

Ліси, урочища: Обуч, Яблунів, Янув, Ковачова, Раковець, Медведьова, Вовкова Долина, Новосільський Ліс, пуд Рогом, Кичурка, Товстій, Балажови, Ровіні, Цювби, Зарви,

Дверник, Луки, Ізів, Котилниці, Ліщини, Середній, Меживоди, Кошарки, Ференцу, Соркатка, Ярочки, Заричувське, Гатар, Пудлиса, Кам'яниця, Березинки, Ниви, Гора, Копанини, Гринчакув, Дорошув, Копікув, Кружки, Кичера, Кирть, Лютянка.

Потоки: Лисий Потук, Двірницький Потук.

Криниці (студнички): Раковецький Студник, Кадуб, Фораши, під Шаховим, на Товстому, на Вовковій Долинці, на Кичері, Сухий Заєць, на Цювбах, Гусцьовий Студник¹.

Село Загорб

Кутки: Чертіж, Токарський, Стара Церков, Ростічний, Жолобище, Пісковатища.

Гори: Черемха (1303 м заввишки), Равка, Віщанський Верх².

Село Смерекове

Гори: Діл, Полонина, Руна, Лютянська Полонина, Куйлиця.

Кутки (гуштаки)³: Заводяни, Закутини, Петрики, Юрцаги, Галаговці, Середина (центральна частина села), Вишній Конець, Нижній Конець, Чертежі, Вершок, Омнога, Блахи, Юрчини, Ревтуличі.

Потоки: Ближня Розтока, Дальня Розтока, Поточина, Звур (основні водопої для худоби).

Урочища: Грунь, Пісковатець, Довга, Нива, Букова.

Поширені прізвища: Кирилик, Блага, Ходанич, Беца, Попадич, Герич, Галамба⁴.

Село Буківцеве

Село формує Нижнє і Верхнє Буківцеве, між якими відстань 2 км.

Гори: Куйлиця, Перунка, Кам'янець, Матейка, Гриць-Олекси Чертеж, Діл (гора розділяє два села — Смерекове й Вільшанку). На Куйлиці з 1996 року існує Національний природний парк.

Полонини: Руна, Лютянська.

Урочища: Солені Млаки, Нижній Ведмежий, Гребний, Велика Долина, Вербини, Довга, Церквище, Нива.

Давні прізвища: Павлусько, Лупічувсько⁵.

Село Стужиця

Назви кутків: Нижній Кінець, Вишній Кінець, Синичі (жила сім'я на прізвище Сеніч), Лакатоші (жила сім'я на прізвище Лакатош), Первомайські (живуть на вулиці Першотравневій), Загорські (живуть за горою), Микули (першим тут оселився чоловік на ім'я Микола), Бухлаки (жила сім'я на прізвище Бухлак), Бегені (жила сім'я на прізвище Бегені), Запотучани (жили Васильняки за потоком), Халахани (жила сім'я на прізвище Халахан), Кертиці і Шупгаяки (жили у Верхньому Кінці).

Назви вулиць: Мочерянська, Лужанська (живуть на лузі), Ільківська (походить від ім'я Ілько), Вишнянська (розбита у Верхньому Кінці), Нижнянська (розбита в Нижньому Кінці), Заводянська (розбита за річкою, за водою), Селянська (розбита в центральній частині села), Центральна (головна, тягнеться вздовж потоку).

Землі: Головчичка, Батькова Яма (давно жив чоловік на прізвище Батько, він першим мав землю на цій поляні), Вишня Бряна, Пандрійка, Луги, Облесті (назва пов'язана з прізвищем першого чоловіка на цій ділянці), Кичарка, Чертежник (на цій ділянці землі люди *черли* (вирізали, підсікали і спалювали ліс)), Перелуг, Фігура (високе поле, яке утворює фігуру), Розпуття (розходяться дороги (*путі*)), Ховпак (високий *ховп* гори), Долини (поле рівне, як долина), Завкруглий (поле, розміщене за Круглим Горбом), Псяйкові Землі, Вершок (поле, розміщене на вершині гори), Липники (липка земля), Погарь (давно спалювали ліс, щоб розробити поле), Синикувка, Княство, Близня, Кичера, Розділля, Березиня, Горб, Бовда, Красний, Широке Поле, Полянська Яма (поляна була в ямі, а навкруги — ліс), Новини, Брянки, Тіснини, Клинкувате Поле (розміщене невеликим клинцем), Панська Лука (поле належало панам), Група, Вилники, Федорянина Яма, Земелки (люди мали маленькі наділи землі), Калининове, Романова Лука (поле мав Роман), Межипоточини, Груна (земля на горбку (*грунику*)), Красний (червоні ґрунти).

Річка: Світла (у давнину мала назву «Камениста», бо на дні має дуже багато каміння). Вона бере початок у Словаччині, омиваючи гору Крем'янець. «Світла» тому, що має воду прозору, чисту, тече по центральній частині села, і в ній відображається багато світла від сонця.

У селі в давні часи було виверження вулкану у **урочищі** Підзвонне, де і тепер багато каміння. Недалеко від цього місця — болото, площею 50 м².

Потоки: (впадають у р. Світлу): Жидівський (поблизу нього жили євреї), Папоротний (біля потоку росте папороть), Чорний (тече між горами, густим темним чорним лісом, вода в ньому, від дощів, чорного кольору), Тихий (тече тихо по рівній місцевості), Каменистий (має на дні багато каміння), Соколов (походить від назви туристів, які ходили потоками, їх називали «соколи»), Бистрий (швидко (*бистро*) тече з-під гори Равка), Семеновий (поблизу збирають березовий сік), Солотвинський (мав бути солодкий сад), Гусарів (у роки Першої світової війни ним проходили гусари), Світлий («тече зпід сонця»).

У селі є три **мінеральні джерела**, і майже біля кожної хати викопано криниці. Перше джерело тече в урочищі Підзвонне, у ньому багато заліза, має лікувальні властивості (виліковує радикуліт, покращує апетит). Друге джерело — біля потоку Папоротного, третє — під горою Равка, вода якого лікує захворювання кісток (його ще називають «Священний Студник», бо колись давно він був освячений священиком).

Гори: Кичера, Гришув, Майкова, Чорні Млаки, Верх, Крем'янець, Равка, Черемха, Костирявка.

Луки: у Вєрху, Копіння, Псяйкув Чертіж, Качанчове, Сенічова Стара, Полонина, Семєнуква, Гострий Вершок.

У селі було 12 водяних млинів. Вони належали таким сім'ям: Бухлаки, Ладоміряки, Платки, Васильняки, Вудмаски, Псяйки, Чікути, Лакатоші.

У селі росте *Дідодуб*, йому 700 років. Поблизу, дещо вище нього, ростуть два менші (молодші) дуби.

Поширені прізвища: Васильняк, Вудмаска, Лешанич, Лакатош.

Прізвиська походять від того, звідки люди були родом до одруження (Ставенка — із Ставного, Загорб'янка — із Загорба, Бистрянкa — з Верховини Бистрої, Вішанка — з Вишки), від слів *катуни* (солдати в угорському війську (Катанови), *гонвіди* — особи, які служили в армії (Гонвіди), *надгулюваті* — нерозумні (Гульчики), від прізвища Голубка (Голубканичі), від поєднання слів «леша» — залишити і «нич» — нічого (Лешанич — означає те, що жінка залишила своїх дітей без нічого (або не мала нічого))⁶.

Село Кострино

Частини села (обшарки): Кочаново, Сигут, Грун, Млин, Назаданьков, Млака.

Ліси: Черемшини, Болотина, Скалка, Жовтий Вершок, Коров'янський, Іванчівський. Іванчівський ліс перебрав назву від потоку, навколо якого він росте.

Потоки: Хижний, Іванчівський, Німецький, Розтоцький.

У кожному дворі викопано криниці або проведено воду від лісових джерел. На околиці села є три **мінеральні джерела** — Солотвинка, Берестинкуваті, під Скалою.

Гори, які видно із села: Явірник, Голяня, Остра, Вежа.

Поширені прізвища: Грунянський, Сегеда, Ганько, Баран, Настич, Галаш, Рябак⁷.

Село Волосянка

Річка: Уж.

Гори: Бескид, Кичера, Магура, Гребінь, Рішканя, Берце, Кут, Погарі, Вежа, Калинів.

Перевал: Ужоцький.

Вулиці: Щербин, Кониць, Пострішане, Ровінь.

Поля: Діл, Кічерка, Глибокий, Шаково, Багинці, Магура, Кічерки, Млачки, Передоли, Луги, Папороть, Ополоньок, Підополоньок, Поляна, Шепівка, Васковят, Тивчат, Долинка, Чериння, Лаз, Яма, Закічерки.

Потоки: Цапівський, Щерб'янський, Пострішанський, Ревтів, Зубівський, Глибокий, Вапельний, Каміння, Чорний⁸.

Село Забрідь

Річки: Уж, Уличанка (притока Ужа).

Гори: Явірник, Княгиниця, Настас; височина Горбок.

Землі: Березини, Батово, Бобовище, Банище, Гайдарово, Гурка, Гойзано, Дубова, Ділок, Дубровка, Довга Лука, Западище, Залаззя, Забродом, Заполяна, Зарубок, Заплішка, Вершки, Вівсянка, Романово, Стулище, Скалка, Сіготи, Сухий Потік, Садинець, Став, Сорочакова Лука, Когутові, Кичера, Копанини, Кошари, Крупова Лука, Калинова Лука, Маньово, Межипотоки, Межискіпці, Надлаз, Пасіки, Передолець, Товстий, Туганово, Термачово, Тирсат Полянка, Шелемонка, Яфинукувата.

Вулиці в селі дістали назви в 70-х роках ХХ ст.: Миру, Забрідська, Горького, Затварницького, Терещкової, Чехова, Лесі Українки, Суворова.

Поширені прізвища: Добей, Канюк, Кушнір, Цуга⁹.

Село Люта

На гербі с. Люта зображено косу, сокиру і дворучну пилу, тобто ті знаряддя праці, що допомагали і першим, і наступним поселенцям та їхнім нащадкам вижити серед гір і полонин. Знайшов герб села І. Циганин із с. Тихий на сільській печатці, описавши його 2009 року в статті «Давній герб Лютої».

Річка: Лютянка (бере початок у «Лютках»).

Частини села: Границя (колись тут проходив кордон між Україною й Угорщиною), Кривуля (різкий поворот дороги в бік с. Кострино), Заглибоке (протікає потік Заглибокий), Лошаки (проживає рід із прізвищем Лошаки), Поляна (довкола села розкинулися ділянки-землі без лісу).

Полонини: Гостра, Лютянська Голиця, Рівна.

Поля: Фалелів (від угорського «фалью» — поле), Верпешці (верхівка горба Пессьїй), Іванчат Горб (господарем поля був Іван), Ігуменів Горб (тут проживав рід Ігуменів (Ігумени)).

Ліси: Круглий (територія лісу має форму круга), Мохнатий (походить від слова «мох»),

Буковий (переважно росте бук), Камінна Криниця (тут міститься криниця, видовбана в камені).

Скелі, ущелини: Сікова Скала (неподалік проживала сім'я Сіків), Жованський Жоліб (тут переховувалися жовани).

Гора: Остра (має гостру вершину)¹⁰.

Село Ставне

Частини села: Лубенський потік (налічує п'ять дворів), Вишній Кінець, Нижній Кінець, Платок (частина села, що розміщена за річкою), Наберег (шість дворів, розміщених на підвищенні), Лісковець (частина села, яка простяглася від центральної дороги до середини лісу, а перед лісом росте багато кущів ліщини, яку в народі називають «ліска»).

Поля, землі: Копанини (гірський схил, на якому росло багато чагарників, люди їх вирубували, спалювали, викопували вручну, від цього й походить назва поля), Кам'яний (на полі розкидано багато каміння), Межипотоки (урочище між двома потоками), Ставненський (місцевість, де були побудовані перші будинки с. Ставне), Гірки (місцевість на великому підвищенні, яке простягається до підніжжя гірського хребта).

Схили **гір** покриті лісами: грабовими, буковими, хвойними. Від назв вершин, покритих лісами, походять назви **урочищ, лісів:** Ріг (низька вершина гір, розміщена неподалік села), Бескидець (гірський масив, дещо вищий за Ріг), Черемха (найвища гора цієї місцини — Полонина), Вішанський Верх (дістав назву як вододільний хребет між двома селами Ставне і Вишка).

Навколо села переважають не полонини, а гірські луки.

Річка: Уж (має два витoki: Уж і Ужок).

Потоки: Лісковець (назва походить від частини села), Глибокий (від назви місцевості; по обидва боки потоку піднімаються схили горбів), Лубенський (бере початок у с. Лубня).

Мінеральні джерела: в урочищі Драбова Млака тече маловідоме джерело. Це є джерело на початку і в кінці села, вони добре облад-

нані, за ними доглядають, позаяк воду з них мешканці села використовують для пиття.

Вулиці: Центральна (проходить автомагістраль), Лісковець, Стара Путь.

Млини: Ленька Дмитра, Беда Петра, Хити Івана (останній працював до 1950-х років).

Поширені прізвища: Рейпаш, Моняк¹¹.

Село Вишка

Частини села: Циганський Прогінь (першою в цій частині села поселилася циганська сім'я), Митрівський Прогінь (тут проживає 13 сімей, прізвище яких — Митра), Куба (частина села, розміщена на невеликому горбі, який омивають гірські потоки з трьох сторін), Костики (тут проживають сім'ї, що мають спільних родичів на прізвище Костик).

Урочища: Корназове (у селі призначили людину, яка мала тримати кнура. За це вона безкоштовно косила траву в урочищі, що й дістало назву «Корназове»), Жоліб (урочище, розміщене між двома гірськими хребтами), Рішки (пологі горби, які здалеку нагадують роги тварин), Красія, Борсучини.

Поля, землі: Щобаків Горб, Черевиків Горб (тут проживають люди з такими прізвищами), Млака (на цій місцині вологі ґрунти), Підлога (угіддя, розміщене біля підніжжя гірських хребтів, які засаджені хвойними деревами. Під ними є рівна безліса ділянка), Дякове (це угіддя люди здавна обробляли для церковного дяка), Розтічки (урочище, яке розміщене в місці, де гірський потік, що тече в кінці села, розділяється на три частини)¹².

Село Стричава

Частини села: Вишній Кінець, Нижній Кінець, Вершок, Гриби, Мохналі, Маркувці, Грун, Пітков'яти, Пігощі, Царі, Церкувники, Ціпарі.

Вулиці назв не мають.

Поля, землі: Вахнове, Волосиста, Вусяниця, Рабини, Гондова Яма, Гайдурське, Грибилька Пасіка, Горб, Горбок, Долинка, Дубучка, Дибря, Жолобина, Жолоб, Житнище, Жидувські Землі, Земелки, за Верхом, за Потоком,

за Погарьом, Зацьове, Загороди, Ількове, Котилнички, Коцуве, Кривуля, Калило, Кошичат, Кичера, Кетникове, Кіральова Лука, Кути, Лаз, Лан, Лужанка, Лужки, Мустки, Макарові Землі, Обуч, Папороть, під Інчаковим, Погар, Пилипове, Пахуське, Псянка, Причаски, Ровінь, Ровинці, Новини, Стовба, Сята Долинка, Сокирове, Стовпища, Саладичова Обуч, Суха, Тиркове, Тована Яма, Хованка, Царьова Яма, Царьова Лука, Чертижик, Ясинувці.

Ліси (хащі): Баня, Вішка, Верхній Вуз, Грибова Дебря, Грайкуня, Горбок, Глибока Балка, Вушики, Джбур, Дідявці, Жолобки, Закопища, Згарища, за Скаля, за Джборгом, Калинське, Куртов'ят, Кибзув Жолоб, Келемецув Жолоб, Кичера, Лощина, Зимарка, Мачув Вершок, Нижній Вуз, під Пилипове, під Стовпища, Січі, Січка, Скалки, Сеймонув Жолоб, Три Границі, Цибові Пасіки, Цмікове, Шловг, Широка Путь, Ясинувці, за Яворувцем, Яворовець.

Ріки, озера, болота: Мочило (болото), Котилницьке Багно, Чорні Млаки, Мочарі (болото), Болотяна Яма.

Потоки: Стричавка, Верхній Потік, Нижній Потік, Вахнувський Потік, Чорний Потік.

Криниці, джерела, мінеральні води: Оленькова Студня, Баранова Студня, Куряткова Криниця, Миколин Студник, Грайкуня, Грибув Студник, Морське Око, Павлув Студник, Солена Вода (мінеральне джерело).

Гори: Стінська (Стінка), Княгиниця.

Вершини: Рожок, Гутий Вершок, Плішка, Чоло, Марнув Вершок, Димгорбок.

Полонина: Грабові Землі.

Поширені прізвища: Мохналь, Ціпарь, Корінь, Гриб, Голубка, Караман, Пігош, Купінка, Микитанич.

Прізвиська: Ваганиха, Гнатиха, Цариха, Цайберка, Цибуханя, Циба, Боднар, Бубнаш, Гнатишин, Дичко, Коцур, Корінець, Куртовка, Кибза, Маря гумова, Мінджіль¹³.

Село Верховина Бистра

Частини села: Нижній Кінець, Середина, Вишній Кінець.

Вулиці: Прогінь, Броди, Потік.

Кутки: Плоскінь, Дільниці, Зворець, Звірці, Пригорда, Широкий Горб.

Горби: Клива, Чоловічок, Сакви.

Землі: Богаїв, Верлови Передні, Верлови Задні, Пасіки, Жолобинка, Ямще, Враниці, Шийка, Млаковатець, Областик, Старого Пасіка, Скальом, Кіснички, Стаї, Фатькова Млака, Волошинова Млака, Солянчине, Кошарище, Горбки, Долинки, Линдів, Широкий Горб, за Гнилов, Явірник, Дів, Щиців, під Лісом.

Поля: Скала, Полянка, Джярки Передні, Джярки Задні, Ровінця, Ровінь, Готрова Яма, Долини, Розпуття, Закичара, Ясинники, Кофільова Долинка, Федорнакова Долинка, Дуранчина Клива, Млачки, Завершки, Надгорбок, Жолобинка, Клива, Ребро, Чертежик, Молодишків Передній, Молодишків Задній, Поляна, Лисий Потік, Жолобок, Підплішка, Шия, Підстіг, Кути, Мельницька Сивка, Варгуловича Сивка, Кісниця, Василькова Пасіка, Межибердички, Черенина, Млаки, Хроаповой, Чериня.

Річка: Бистра.

Потоки: Мошків, Попів, Лиснів, Кам'янка, Гировиць, Бродок, Лубнянський. Лівими притоками р. Бистра є потоки з-під Бескида, Застіг, Куликів Кут, Лисий, Кам'янка, Гирявиць, Звариць, з-під Чоловічка. Праві її притоки — з-під Пожарниць, Гнила, Вапняний.

У селі є 37 викопаних криниць і 45 колодязів.

Вершини: Вежа, Погарь, Розсипанець, Клива, Плішка, Чоловічок, Бескид.

Полонини: Полянки, Чоли, Горб, Стиніще, Солище, Сиговка, Шоляків Жоліб, Кошарка, Припний, Фидичів Жолобок, Палків Жолобок, Клебаня, Горб, Розточини, Кушкова Полянка, Халаханів Жолобок, Кошарище, Сідлоша, Розсипанець, Бездишові Полянки, Бескиди.

Поширені прізвища: Чума, Шоляк, Варгулич, Халахан, Кофель, Федич.

Прізвиська: Чупенки, Пудели, Міхавки, Касунічі, Груняни, Петрочаї, Ласківчинині, Васильцові¹⁴.

Селище Малий Березний

Частини села: Вишній Кінець, Нижній Кінець, Лісковець, Рівня, Вулиця, Колонія.

Вулиці: Грацька, Швабська, Рівня, Центральна, Шевченка (колишні назви).

Поля, землі, орні угіддя: Хуторні, Малички, Довгі, Заводов, Дешево, Желярські, Пудпальцьово, Мочар, Ерташі, Пудсередни, Замчиня, Залавков, Кузьмово, Баси, Млаки, Кривулі, Тиньово, Копанини, Гостинець.

Урочища, сінокісні угіддя (луки): Крушена, Волошчин, Полянки, Заступ'я, Карповой, Когутикової, Середнянські, Синятвершок, Березини, Гори, Облащик, Ділок, Мочарки, Туришиной, Закутина, Пуддолинка.

Ліси (розміщені по горах): Сивчув, Косматець, Колишув, Кобалюв, Сургова, Данкув Вихрь, Кичарь, Ділок.

Річки: Уж, Ублянка.

Потоки: Келешувський Потук, Глибокий Потук, Вострогань, Середнянський Потук, Завосинський Потук, Іванкувський Потук, Будзанув Потук.

Млини: у селі до 1947 року було два млини — водяний і паровий.

Поширені прізвища: Козаки, Цибіки, Шіпоші, Торбичі, Цапуличі, Ігнатки, Ганичі, Цьоми, Карлики.

Прізвиська: Свічкарі, Мелники, Моціки¹⁵.

Село Черногорова

Присілки, кутки: Солоний, Бачево, Горб, Пила, Тулкув, Кошарки, Стебний, Буричка, Грун, Колонія, Полянська, Степанув, Бочова.

Урочища: Заклин, Черешня, Вільхова, Березники, Чорна Вода, Попелюв, Потилець.

Річка: Лютянка.

Вулиці: Центральна, Молодіжна, Солоний, Стебний, Набережна.

Поля, землі: Боронський, Потелець, Черешня, Широкий, Шкитовці, Долинки, Луки, Чонанський, Букорбок.

Ліси, хащі: Сільський Ліс, Букова, Дубіна, Ясенники, Припур, Когнява, Щербалув, Станицький.

Потоки: Бузниковатий Потік, Солонянський, Чопанський, Шингляник, Буківчанський.

Болота: Млаки.

Мінеральні води: Солоня Вода, Квасна Вода.

Гори, вершини, полонини: Явірник, Рогатиць, Діл, Припур.

Поширені прізвища: Ревта, Ходанич, Ковач, Іванчик.

Прізвиська: Товкан, Пицик, Партяк, Булер¹⁶.

Село Мирча

Назви села в різні історичні періоди: угорська — Мирче, чеська — Мірча, після 1947 року — Мирча.

Кутки: Нижній Конець, Вишній Конець, Гондуська Вулиця, Гаврилуська Вулиця, Центральна.

Ліси, урочища: Завода Даньова, Діл, Гожово, Синядвершок, Кутик, Камінець, Ігнатовой, Осінка, Високий Щоб, Куртий Щоб, Середнянське, Пудігрище, Тонюв Ліс, Долінка, Горбки, Гора, Іваницьова Пасіка, Бабинок, Кониковой, Сімкової, Відділок, Сигдельчик.

Поля, землі: Завода, Пудгорби, Межиріки, Мочар, Пудділ, Пужі, Волосяник, Дубищево, Кривий, Зачоколавське, Заштрека, Остроганя, Мерецький, Житіще, Нижній, Кам'яниця, Безоднище, Гожово, Кутик, Сургова, Панське Поле, Кінь, Котовой, Вудділок, Вакулова Лука, Вулишни, Березини, Рачкова Долина, Урочище, Коломура, Додатки, Реформа, Калинище, Місьовой, Янкув Кут, Сичув Сад, Горікунці, Вершкі, Лазок, Балажурська Загорода, Глуханічова Загорода, Мостицький.

Річка: Уж.

Потоки: Верецький, Кривий, Мостицький, Гожово, Кам'яницький.

Джерела: Даньова, Кутик.

Болота: Безоднище, під Тоньовим Лісом.

Криниці: Гаврилуська, Шомова.

Гори: Діл, Завода; **вершина:** Остроганя.

Млини: Нижній, Вишній.

Поширені прізвища: Глуханич, Пекар, Балаж, Макари, Пиди, Заєць, Гонди.

Прізвиська: Мелан, Мегела, Стефко, Бюргер, Вайданич.

Село Ужок

Частини села: Нижній Кінець, Середина, Верхній Кінець, на Гуснім, Вудівканя.

Поля, землі: Містки, Сорокови, Тендяви, Скляниці, Кишчаківський Горб, Ковалів Горб, Саланище, Жолобина, Воддівок.

Вулиці назв не мають.

Ліси: Королівці, Шебильови, Залім, Довгий Горб, Круглий Горб.

Річки: Уж, Гуснянка.

Потоки: Квасний, Середнянський, Церковний.

Мінеральні джерела: на Кам'янці, Коло Червоної Пані, на Павільйоні.

Вершини: Магора, Залімський Вершок, Рошканя.

Поширені прізвища: Яцола, Микитич¹⁷.

Село Сіль

Частини села: Нижній Кінець, Прогун, Вишній Кінець, Камінь, Завода, Берег.

Поля, землі: Рівень, Ровінь, Сіготина, Потиче, Кут, Підберег, Підросул (від слова «сіль» — соляна ропа).

Гори: у південній частині села височить гора Явірник з **вершиною** Попуський Руг, у західній частині — гори Дубова та Княгиниця, на півночі простяглася гора Голиці, вкрита грабом та березою.

Річка: Уж.

Потоки: Княгинянський, Прогунський, Галичанський (впадають у р. Уж).

У селі є 53 колодязі, вимурувані з каменю, і 11 мінеральних джерел.

До 1950 року був млин.

Поширені прізвища: Бобрик, Цифра, Брашко, Тур, Ціпар¹⁸.

Село Розтоцька Пастіль

Частини села: Верхній Кінець (звідси витікає потік), Нижній Кінець (униз за течією), До-

линка (середина села в долині), Груник (вулиця, що повертає на берег (*грун*)), Загорбок (декілька хиж, розміщених за горбом, звідси й назва).

Вулиця одна (тягнеться вздовж села).

Потік «розбито» на дві частини, він тече паралельно вулиці.

Поля, землі: Розтучний (поле розміщене від с. Розтока Пастіль), Середній (середина між полями Бегендят Пастіль, Руська Мочара і Розтока Пастелі), Полянка (між гушавинами були поляни), під Острою і за Острою (від назви **гори** Остра), Ліщини (назва походить від кущів ліщини), Погарець (колись розчищали ліс під поле і спалювали деревину), Сливчин (росло багато сливових дерев), Голубинна (зліталось багато голубів до солоної води), Лаз, Лазок, Гороховище, Береги, Довго Дільниці, Хижки, Селище, Луки.

Назви **лісів** походять від назв полів: під Полянков, за Яловим, Савчин Ліс (виняток, поля такого немає), Круглий Ліс (має заокруглену форму). Найбільші площі під лісом — під **горою** Явірник.

Болота: Мочила (у них мочили коноплі), Бездна (найглибше болото; колись у нього кинули церковний дзвін, якого не змогли витягнути).

Вище середини села, при дорозі, було джерело з мінеральною водою. Унаслідок реконструкції дороги вода пропала.

Водяний млин був на початку села, згодом його перенесли за течією вниз за 2 км від села. Назви тих місць залишилися як Млин і Старий Млин.

Поширені прізвища: Гулей, Юрцєга, Джушіна, Сенчик, Попович¹⁹.

Село Тихий

Частини села: Гробище, Церковний Горб (у давнину тут була церква), Кибзівський Грун, Немество, Немеський Горб, Немеський Потік (ці землі і **потік** належали *немешу* — дрібному угорському дворянину), Млинище (1803 р. тут звели водяний млин), Прелука (урочище між **полонинами** Остра і Рівна).

Поширені прізвища: Лушак, Гебрян, Циганин, Брензович, Деха, Федорнак, Бесага, Рейко, Головчак, Хойдра, Валило, Куціпак²⁰.

Висновки. Топоніми, зібрані в селах Велико-березнянського району²¹, — це історія заселення лемківських сіл Закарпаття, яка збагачує цілісну картину вітчизняної історії України.

У вітчизняній історичній науці утвердилися належні традиції краєзнавчих та регіональних

студій, а відтак вивчення історії, культури краю, його мешканців, окремих населених пунктів має давню, принаймні двохсотлітню, історію. Народна пам'ять, за вищеподаними топонімами, має властивість зберігати інформацію навіть про віддалені періоди.

Примітки

¹ Записала Є. Гайова 2006 р. в с. Домашино від Чикут Марії Юріївни, 1939 р. н.

² Записала Є. Гайова 12.05.2000 р. в с. Загорб від Дяковця Василя Федоровича, 1923 р. н., та в смт Великий Березний від Близнеця А. В., 1937 р. н. (краєзнавець).

³ «Гуштаки» — це сільські кутки. Кожен «гуштак» об'єднує 5–10 дворів. Записала Є. Гайова 2005 р. від Попадич Т. І., 1983 р. н.

⁴ Записала Є. Гайова 11.06.2001 р. в с. Смерекове від Куртанич Юлії Іванівни, 1927 р. н.; 17.08.2004 р. — від Кирлик Федора Васильовича, 1933 р. н., та Кирлик Меланії Петрівни, 1939 р. н.

⁵ Записала Є. Гайова 2006 р. в с. Буківцеве від Бондар Олени, 1920 р. н.

⁶ Записала Є. Гайова 2006 р. в с. Стужця від Бегеня Олексія Петровича, 1918 р. н., Янковської Марії Степанівни, 1927 р. н., та Федьо Михайла Федоровича, 1935 р. н.

⁷ Записала Є. Гайова 2009 р. в с. Кострино від Мастяк Оксани Іванівни.

⁸ Записала Є. Гайова 2009 р. в с. Волосянка від Цап Наталії Іванівни.

⁹ Записала Є. Гайова 2009 р. в с. Забрідь від Генюти Василя Васильовича.

¹⁰ Записала Є. Гайова в с. Люта від Перебзяк Марії Василівни, 1927 р. н.

¹¹ Записала Є. Гайова в с. Ставне від Хити Наталії Іванівни.

¹² Записала Є. Гайова від Близнеця Августина Васильовича, 1937 р. н. (краєзнавець), із смт Великий Березний.

¹³ Записала Є. Гайова в 2000–2006 рр. в с. Стричава від Царя Івана Степановича, Куртяка Михайла Михайловича, Близнець Юлії Василівни, Опаленик Ганни Степанівни, Опаленика Василя Івановича, Пігош Анни Юріївни, 1931 р. н., та Пекаря Миколи Дмитровича.

¹⁴ Записала Є. Гайова в с. Верховина Бистра від Шаранича Олексія Васильовича.

¹⁵ Записала Є. Гайова в селищі Малий Березний від Цуги Василя Андрійовича.

¹⁶ Записала Є. Гайова 22.08.2007 р. в с. Черногорова від Ревти Юлії Михайлівни, 1916 р. н., Бачкай Юлії; 25.09.2003 р. — від Ковач Анни Федорівни, 1940 р. н.

¹⁷ Записала Є. Гайова від Близнеця Августина Васильовича, 1937 р. н. (краєзнавець), із смт Великий Березний, Котляр І. С. та Попадич Олени Федорівни із с. Мирча.

¹⁸ Записала Є. Гайова 23.07.2006 р. в с. Сіль від Тур Марії, 1921 р. н., Тура Івана Івановича, 1905 р. н., та Палка Миколи Миколайовича.

¹⁹ Записала Є. Гайова в с. Розтоцька Пастіль від Юрцеги Петра Васильовича, 1919 р. н.

²⁰ Записала Є. Гайова в с. Тихий від Лукан Анни Іванівни, 1937 р. н.

²¹ Значну допомогу в збиранні матеріалу надали жителі сіл, місцеві краєзнавці, учителі історії, літератури, які народилися і проживали в цих селах. Особлива подяка — завідувачу відділу освіти Великоберезнянського району Миколі Дмитровичу Пекару.

Summary

Toponyms and ancient heraldry are considered to be a peculiar encyclopaedia of ethnology, human memory of the people, where the history of every village settling is fixed. The systematized material, collected in the expeditionary business trips to Lemkivschyna from the old inhabitants of the villages and regional ethnographers in 2000–2008 is presented in the article. The information is connected with the names of

forests, corners (hushtaky), streams, lakes, studenychky (wells), mountains, rocks, hills, mountain valleys, mountain passes, mountain cavities, gullies, precipices and natural boundaries. It gives an opportunity to introduce the considerable scientific and historical information into the scientific circulation.

Ancient heraldry also complements and reveals the history of villages. The arms of rural communes are found on the old rural seals more frequently. For example, hunting has old-established traditions in the investigated villages. They are surrounded with the forests, where the wild animals have constantly been found. These are deer, wild boars, roes, martens, hares, squirrels, badgers, chamoises, lynxes, wolves, bears, foxes. The fact is confirmed on the stamps of Zahorb, Sil, Kostryno (a bear is depicted) villages.

Many natural boundaries, which names are connected with the certain features of their location, natural signs are situated around the villages. The natural and geographic landscape, vegetable and animal world have surrounded the person life constantly and it is remained in the names.

Old traditional archaic forms of the soil preparation for sowing, its cultivation, ancient agricultural equipment and workings instruments are fixed in the names of corners (hushtaky), streets, mountain valleys, forest glades, mountain cavities, gullies, precipices, which are situated in the villages and around them.

Quite a few local names of natural objects, like the mountain top, hill, rock, boggy lowlands, quagmire, field, etc. are found among the toponyms of the investigated villages. Many of them are connected with the names of the owners or a certain event.

The toponymy of each village of Lemkivshchyna in Velyke Berezne district, like Strychava, Kniahynia, Zahorb, Zавosyno, Zabrid, Stuzhytsia, Domashyno, Uzhok, Volosianka, Tykhyi, Husnyi, Liuta, Sukhyi, Smerekove, Bukivtseve, Chornoholova, Myrcha, Sil, Velykyi Bereznyi includes over three hundred and more names of different places and natural objects. These are the language monuments and history of the villages with present unique peculiarities.

Keywords: village, names of the corners, natural boundaries, rivers, mountains, mountain valleys, streams, studenychky (wells), streets, the surnames, which are widespread in the village, nicknames of people.